

Új típusú újságírás, változó újságírói szerepek Erdélyben

BOTHÁZI MÁRIA, PhD

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, egyetemi adjunktus

E-mail: bothazi@fspac.ro

Abstract (*The New Type of Media and Changing Journalistic Roles in Transylvania*)

The article analyzes how the technological changes of the last decades have determined the discourse related to journalism in the Hungarian social and cultural space in Transylvania. What do those involved in the journalistic activity say? What are those particularities that are mainly manifested in the Hungarian press in Transylvania in the context of radical transformations? Who is considered a journalist and what determines the status of journalist – from an ethnical minority?

Keywords *media; journalism; social media; journalistic roles*

Rezumat (*Noul tip de mass-media și roluri jurnalistice în schimbare în Transilvania*)

Articolul analizează modul în care transformările tehnologice din ultimele decenii au determinat discursul legat de jurnalism în spațiul social și cultural maghiar din Transilvania. Ce afirmă cei implicați despre activitatea jurnalistică? Care sunt acele particularități care se manifestă cu precădere în presa maghiară din Transilvania în contextul transformărilor radicale? Cine este considerat jurnalist și ce determină statutul de jurnalist – minoritar?

Cuvinte cheie *mass-media, jurnalism, social media, roluri jurnalistice*

Az utóbbi évtized világszerte az újságírás gyökeres átalakulását hozta, a szakmáról szóló diskurzust nyilvános és kevésbé nyilvános fórumokon is a válság, krízishelyzet, a szakmaiság vége, a leépülés és más negatív előjelű kulcsszavak határozzák meg. Hiszen a média és újságírás 21. századi átalakulása új típusú munkavégzést, a klasszikusnak mondott újságírói értékek felülvizsgálatát, a munkavégzés típusának, stílusának és módjának megváltoztatását hozta. Ennek okai a technológiai fejlődéstől a társadalmi és kulturális értékek átalakulásáig, szerteágazóak. Mint Tófalvy Tamás a megállapítja, a technológiai milyenségéhez köthető állítások, az, hogy az illető új technológia jöként vagy rosszként

kap-e helyet a különböző csoportok diskurzusában – jelesül, hogy milyen érték-ítéletek, előítéletek, sztereotípiák társulnak hozzá – a szakmai jó és rossz fogalmának megalkotásában és legitimálásában meghatározó. „A jó technológia reprezentálhatja a jó szakmaiságot, a forradalmat, a rossz technológia pedig a szakmaitlanságot, a válságot.” (Tófalvy 2017, p. 10.) Persze nincs új a nap alatt, mondhatjuk egyetértésben Tófalvyval, hiszen gyakorlatilag a nyomtatott sajtó megjelenése óta minden új, az újságírást meghatározó technológiai innovációhoz kötődően felpezsdült a társadalmi vita arról, hogy ez most miként fogja befolyásolni a közönséget és a szakmát, elbutulást, sötétséget hoz-e, elmélyíti-e a társadalmi szakadékokat, a régi „nagy” értékek fényét eltompítja, mélybe húzza-e, és így tovább. Aztán, amire a vita lecsengett, a technológia elfogadottá lett, egy újabb megjelenés borzolta a kedélyeket. Tófalvy négy fázist különít el az erről szóló közgondolkodásban, retorikában:

1. az innovációs aktus során az innovációban érdekeltettek érdekeiknek megfelelően pozicionálják az innovációt a közbeszédben, meghatározzák a hozzá kapcsolható értékeket;
2. az értelmezési rugalmasság és konfliktus fázisa az innováció szélesebb körben való láthatóvá válása nyomán következik, amikor már sokak számára hozzáférhetővé, és „szimbolikus térben (identitás, legitimitás, ízlés, erkölcs) relevánsá lesznek a közvélemény számára” (Tófalvy 2017, p. 137.);
3. a lezárás időszakában a még szélesebb körben való hozzáférést követően a technológia mainstreammé válik;
4. a konszolidáció és retrospekció során a technológia már elavultként értelmeződik.

E tanulmányban azt vizsgáltam, hogy az elmúlt évtized technológiai változásai nyomán az erdélyi magyar társadalmi és kulturális térben milyen értékek határozzák meg újságírószemmel az újságíráshoz köthető diskurzust? Mit mondanak a mai újságírói munkavégzésről az érintettek? Melyek azok a sajátságok, amelyek esetleg csak az erdélyi magyar sajtóprérre jellemzők a sodró változások közepette? A szakma önmeghatározásában ki számít ma újságírónak, és mitől újságíró az újságíró? És ebben a kontextusban miként változott az újságíró – és a kisebbségi újságíró – szerepe a közösségi média által meghatározott elmúlt évtizedben? A témához kapcsolódó kutatási kérdéseimmel tizenöt erdélyi magyar újságírót kerestem meg, tizenegyüktől kaptam választ, igyekeztem jellegében és sajátságaiban lefedni az erdélyi magyar médiát, közszolgálati és kereskedelmi, írott és elektronikus sajtóbeli munkatársakat megkérdezni. Válaszadóim az interjúk készítésekor mindannyian szerkesztők voltak a következő médiaorgánumnak:

Balog Levente – Krónika, lapszerkesztő
 Bartha-Libeg Zsuzsa – Agerpres, szerkesztő
 Cseke Péter Tamás – Maszol.ro, főszerkesztő
 Gazda Árpád – MTI, tudósító
 Kulcsár Andrea – RTV, Marosvásárhely, szerkesztő
 Rác Éva – Kolozsvári Rádió, szerkesztő

Papp Attila Zsolt – Fötér.ro, főmunkatárs
 Sipos Zoltán – Átlátszó Erdély, főszerkesztő
 Pál Edit Éva, Katona Zoltán – Uh.ro, főszerkesztő, szerkesztő
 Vig Emese – RTV, Kolozsvár, szerkesztő

(A beszélgetések óta eltelt időben változások is történtek: Vig Emese ma a Maszólnál szerkesztő, Katona Zoltán pedig időközben kilépett az Uh.ro szerkesztőségéből, és rádiósként, valamint az Erdélyi Sport és a Liget.ro újságírójaként, emellett a Székelyföldi Kézilabda Akadémia munkatársaként dolgozik.)

1.

Egy korábbi kutatás – amely a Transindex, a Maszol, a Fötér és a Székelyhon leginkább kattintott híreit elemzi, és amelyhez kikértem a szerkesztőségek belső méréseit – megerősített abban, hogy az erdélyi olvasó számára is a közösségi média jelenti az elsődleges hírforrást, és ekként a közösségi média nyert mindent elsőprő szerepet az utóbbi időszak sajtós munkájában. (Botházi 2018, p. 87–115.) De milyen kihívások elé állítja mindez a médiaorgánumok szerkesztőit, és hogyan befolyásolja a mindennapos munkavégzést? A válaszokból az derül ki, hogy a tematizációt és a hírszelekciót (erről bővebben: Boczkowski–Mitchelstein 2013, idézi Aczél 2017) nyilván nálunk erőteljes mértékben meghatározza a közösségi média – ez Erdélyben még mindig elsősorban a Facebook. Ahogyan az Uh.ro főszerkesztője, Pál Edit Éva fogalmaz: „Zuckerberg lett a főszerkesztő.” Bár a többfelé és többféle munkát végző szerkesztők válaszaiból az derül ki – és ennek objektív mérése egy további vizsgálat témája lehet –, hogy a szerkesztői preferenciák és az olvasói preferenciák között szakadék húzódik. A szerkesztők számára fontos és ütős témák, amelyek vezető helyet foglalnak el a hírfolyamban, nem feltétlenül veszik figyelembe a kattintások számát. Magyarán, amit a szerkesztő fontosnak tart, nem biztos, hogy az olvasó számára is érdekes. A jelenségre egyébként már 2013-ban felfigyelt a Boczkowski és Mitchelstein-szerzőpáros, akik több földrész és ország 15 vezető online médiumának hírelemzése nyomán állapították meg e szakadék jelenlétét a világsajtóban. (Boczkowski–Mitchelstein 2013) Az általuk vázoltakat a kisebbségi/erdélyi média esetében kiegészíthetjük azzal, hogy médiánk elsősorban nem kereskedelmi alapú – hisz kisebbségiségénél fogva ekként nem tudna túlélni –, hanem támogatások tartják fenn, így a szerkesztők egyéni preferenciái és a működtetők elvárásai nagyobb hangsúlyt kaphatnak a tematizációban és szelekcióban. Ugyanakkor – amint azt Papp Z. Attila, Magyarai Tivadar, Horváth István is megállapítja: (Papp Z. Attila 2005, Magyarai 1996, Horváth 1996) – a romániai magyar újságírókat egyfajta etnikai fejelem jellemzi, amely nemcsak az önreflexiók sajtóanyagok hangvételeiben érhető tetten, hanem abban is, hogy mi téma a kisebbségi szerkesztő számára. A megkérdezett szerkesztők elmondása szerint az etnikai csoporthoz kapcsolódó hírek – függetlenül attól, hogy esetleg mennyire olvassák, nézik majd őket – privilégiumot élveznek a médiatermékek kiadásaiban. Van, aki szerint emögött ma vegytiszta etnobilizáció áll: a sajtó kihasználása, rendezvények, nézőpontok, belső kommu-

nikáció rákényszerítése a sajtóra egy fölöttes, meghatározhatatlan rend, eszme-rendszer köntösében.

Nyilván az olvasó hírszűrését a közösségi médiatérben egyéni preferenciák (és erre építő közösségi médiaalgoritmusok) határozzák meg, a virtuális térben egykattintásnyira lévő olvasó elérése korántsem könnyű feladat. A profesz-szionális szűrő jelentéktelenné lesz ebben a médiatérben, és a szociális szűrő váltja fel (l. Bodoky–Urbán 2011), hiszen a felhasználók jelentős része részt vevő (participatory) hírfogyasztó (Purcell és szerzőtársai által alkotott kifejezés: Purcell et al. 2010), azaz lájkolja, megosztja, kommentálja a híreket.

Az újságíróknak alkalmazkodniuk kellett a megváltozott mediakörül-ményekhez: „a média-rendszerváltás nyertesei azok a sajtósok és médiaintézmények, akiknek az adaptáció sikerült” (Cseke Péter Tamás). Ez viszont az online médiához köthető jelenségek ismeretében, mint az azonnaliság követelménye, a hír-ciklus megszűnése, a folytonos hírszolgáltatás miatti állandó híréhség, a növekvő forráshiány és emiatt a szakmai standardok visszaesése (copy+paste újságírás, hírhomogenizáció, szakértelem hiánya, íróasztal-újságírás stb. – vö. Bajomi 2009 és Aczél 2017) rendkívüli terheket ró a szerkesztőségekre.

A szerkesztők egyhangúan megállapítják: a függés a közösségi médiától „egyre brutálisabb”, ma már nem kérdés az állandó jelenlét a közösségi oldalakon és az alkalmazkodás az átalakult tartalomgyártási szokásokhoz. Ma már nincs olyan sajtótermék, amely megengedheti magának, hogy olvasóelérési stratégiáját ne a Facebookra alapozza.

Korábban az újságíró szerepe, státusza, életpályája világos volt, mondja Sipos Zoltán, az Atlátszó Erdély főszerkesztője, és ami a legfontosabb: az újságírói élet-pályát megvalósíthatóvá tevő üzleti modell is gond nélkül működött. Ez azonban a közösségi médiával teljesen felborult, ma bárki és gyakorlatilag bármilyen tartalom előtt szabad a pálya, nincsenek előre leosztott szerepek, és nem mellékesen: jól bejáratott üzleti modellek sincsenek. Vannak többé-kevésbé sikeres példák, de eddig még senki nem jött egy általánosan alkalmazható recepttel arra, hogyan lehet, mondjuk, egy megmondóember Facebook-oldalának az elérését pénzre konvertálni.

Mindeközben a megkérdezett szerkesztők szerint az újságírók szerepe semmit sem változott, továbbra is a tájékoztatás és a véleményformálás marad, hiszen: „a közösségi média csak egy új eszköz arra, hogy a tartalmak elérjék a célközön-séget. Nyilván, nagyon fontos megtanulni kezelni a közösségi médiát, de nem szabad elfelejteni, hogy ez is csak egy eszköz, nem pedig cél. Akármit is látunk a környezetünkben, úgy gondolom, nekünk, újságíróknak nem lájkokat kell vadászunk – ha megvan a hiteles és szakmailag helytálló tartalom, akkor a lájkok és a megosztások jönnek majd maguktól”. És ezen az sem változtat, hogy valaki kisebbségi vagy többségi újságíró, hiszen az újságíró feladata a mindenkori hata-lom kontrollja, a közpénzek elköltésének átláthatóvá tétele, a közpolitikai dönté-sekkel kapcsolatos viták moderálása és úgy általában: a kényelmetlen kérdése-kek a feltevése, a mindenkit érintő témáknak a megvitatása, a közösség szembe-sítése saját magával. Ez nem függ attól, hogy az újságíró milyen közösségben vég-zi ezt a munkát. (Sipos Zoltán)

Mégis – véli Vig Emese – ez a szerep sajátos, és aszerint alakul, hogy ki hol dolgozik. Úgy véli, a következő szerepfelosztás érhető tetten Erdélyben:

1. Azok az újságírók, akik médiaorgánum típusától függetlenül a magyarországi mainstream-média és a mögötte lévő politikai érdekek által diktált tematikákat és diskurzusokat közlik. Ezek többnyire olyan felületek, amelyek a működéshez szükséges anyagiakat is Magyarországról kapják. Az erős nemzeti töltete a témáknak, érthető módon, ebben a régióban nagy fogyasztótábort generál.
2. Azok az – egyébként elenyésző számú – újságírók, akik az ellenzéki sajtóban dolgoznak. Utóbbi elsősorban a liberális értékrendszerre alapozva tematizál, és az uralkodó politikai berendezkedést (annak döntéseit, diskurzusát stb.) kritizálja. Az elmúlt években nagyon megerősödött konzervatív-nemzeti diskurzusnak a közkezdveltsége miatt egyre kisebb a támogatottsága.
3. Az állami „szektor” alkalmazottai. A törvény értelmében hangot, láthatóságot kell biztosítaniuk a kisebbségeknek.
4. A közösségi médiában jelen lévő aktív „véleményformálók”.
5. Tényfeltáró újságírók (Átlátszó)

2.

Úgy tűnik tehát, hogy az újságírói szerep nem változott, és az újságírók szerepfelfogása is a régi, ám ami mindenképp más a korábbiakhoz képest Erdélyben is, az a munkavégzés módja, ami alapjaiban átalakult. És nem tekinthetünk el attól, hogy ez az átalakulás a munka eredményét is meghatározza azért. 2018-ban elsősorban nem az információközlés, hanem az információszelektálás és a közlésre érdemesnek tartott infók meghátterezése jellemzi az újságírói munkát. „Az újságíró most mankó az információáradatban: komoly felkészültségre, háttérismertekre van szüksége, ez különbözteti meg őt az okostelefonnal, videokamerával felszerelkezett civil hírszállítótól. Izgalmasabbnál izgalmasabb tartalmakat dob szembe a közösségi média; az újságíró feladata ellenőrizni ezek valóságtartalmát, majd megfelelőképpen tálni az infókat.” (Bartha-Libeg Zsuzsa)

„Ugyanakkor az újságírásra fordított időnek ma már csak a kisebbik részét teszi ki az effektív írás. A nagyobbik részét a tájékozódás, az információszerezés, és az információ ellenőrzése.” Az álhírek és álinformációk sűrűjében még a legtapasztaltabb szerkesztők és újságírók is eltévednek olykor. A válaszadók maguk is megállapítják, az utóbbi évtized eme gyökeres átalakulásának előidézője nemcsak a közösségi média, hanem a technika fejlődése, amelyből egyes meglátások szerint előny is kovácsolható. „Az újságírónak ebben a helyzetben egyrészt akár még kényelmes is lehet a helyzete, hiszen felhasználhatja az így fölkerült információt. Másrészt meg kell próbálnia felvenni a versenyt, hogy azért ő is folyamatosan tudjon exkluzív anyagokat szállítani, illetve tudnia kell szűrni az információt: mi az, ami akár fontos is lehet, és mi az, ami egyértelműen manipulációs szándékkal került fel?” (...) „A közösségi média jó oldala ugyanakkor, hogy közvetlenül is kapcsolatba lehet lépni egyes közszereplőkkel – gyakran történt meg,

hogy Facebook-messengeren készítettem, illetve szerveztem le interjút.” (Balogh Levente)

A válaszokból mégis az derül ki, hogy a média hitelessége és a sajtós munka presztízse – legalábbis a magyar nyelvterületen – „riasztó módon csökkent”. (Cseke Péter Tamás) A hatalmas hírverseny ugyanis oda vezetett, hogy a szakmai szabályok felrúgásával is megjelennek hírek a nyilvánosságban, nincs idő ellenőrizni az információkat, meghallgatni a másik felet stb. „Az erdélyi magyar újságíró megítélése szerintem alacsonyabb társadalmi státusba került, ennek ellenére ma is van rangja, és sokat számít az egyéni teljesítmény, ismertség, a korábbi hitelesség az elfogadásban.” (Kulcsár Andrea) Egyes vélemények szerint elsilányult a sajtónyelv is, egyre rosszabb és helytelenebb szövegek jelennek meg, és – ami kisebbségi helyzetben különösen aggasztó – szókincstáruk egyre beszűkültebb, lazább, szabályozatlanabb. Más vélekedések szerint az, hogy egy újságíró egy kisebbségi közösségben dolgozik, semmiben nem befolyásolja a szerepét, a nyelv mindig csak forma, a lényegi mondanivaló, a sztori, a kérdés a fontos (egy átgondolt, koherens anyag általában nyelvileg is rendben van). (Sipos Zoltán) Van, aki a letűnt idők báját véli tetten érni a szövegekben, szerinte „van egyfajta tartása stílusban, szóhasználatban, mondatszerkesztésben az erdmagyar sajtónak”. (Vig Emese)

Ugyanakkor a politikum a korábbinál jóval nagyobb lehetőségeket lát a médiában, új újságírótipus jelent meg, ők a bértollnokok. (Cseke Péter Tamás)

„A műfajok, keretek lazultak, ma már több újságíró engedi meg magának a személyes hangvételt, előtérbe került több vizuális megoldás az írással szemben. Az erdélyi magyar médiában ma már nagyon kevés az igazán egyéni hangú jó publicista (szemben pl. a kilencvenes-kétezres évekkel). Mivel a platformok nagyon sokat változtak, ma már mémek, beszélások, közéleti vagy ismert emberek elleni durva támadások a meghatározók, úgy, hogy ezért felelősségre vonás nem történik – sőt, több újságíró úgy szerez hírnevet és követőtáborát magának, hogy éjt nappallá téve Facebook-on vitatkozik olyan témáról, amihez adott esetben semmilyen köze nem volt. Halk szavú háttér-médiamunkások is vannak, akik a mindennapok csatározásai helyett inkább ún. belső emigrációba vonulnak, és megdöbbenéssel szemlélik a magyarországi, illetve romániai közéleti fejleményeket, illetve azt, hogy az olvasók és a kollegák egy része mennyire agresszív verbálisan, illetve mennyire képes olyan dolgokért harcolni, amikért öt-tíz éve még szembeköpte volna magát.” (Katona Zoltán)

Az erdélyi sajtót ugyanakkor tematizációs problémák hatják át: az ingyenes hírügynökségi szolgáltatáson, a küldözgetett közleményeken keresztül szinte mindenki minden olyan dologról egy időben értesül, amit valaki el akar mondani. Az erdélyi magyar sajtó jelentős része ma még mindig a hírügynökségi tartalmak multiplikálását tekinti egyik fő feladatának. Ma nagyobb szükség lenne, mint bármikor máskor az önálló újságírói gondolkozásra, arra, hogy a közélet ne a felkínált témákról, hanem az újságírók által megtalált témákról szóljon.

A kisebbségi sajtó egy részében, helyzetéből adódóan, ez még kiegészül egy sajátos tematikai kényszerpályával: mindennek hírértéket tulajdonítunk, aminek valamilyen módon köze van a közösség belső életéhez.

Ugyanakkor a munkavégzés eszköztára a nyílt szín ellenére beszűkült: az újságírók egy része elkényelmesedik, nem jár terepre; az újságíró elértéktelenedett, eldobható cikk lett. (Rác Éva)

Egyre kevesebben találják élhető életpályának, az elhivatottság hiánya is jellemző ma már, különösen a pályakezdők esetében, épp ezért soha korábban nem volt ilyen nehéz olyan fiatal munkatársakat találni, akikre hosszú távon alapozni lehet. Az erdélyi magyar sajtó egyik jelentős gondja, hogy annak ellenére, hogy képzett újságírók és a kommunikációs szakemberek hagyják el az egyetemek falait, kevesen maradnak meg a szakmában. Ennek egyenes, várható következménye az előregedés problémája, miközben az állandóan megújuló technológia, a tizen-huszonévesek médiafogyasztási szokásainak gyökeres mássága miatt éppen a fiatal szakemberek tudásának, látásmódjának, élet- és kultúraérzékelésének behozása elengedhetetlen lenne a szerkesztőségekbe. Ám az anyagi és társadalmi megbecsültség igen visszafogott, miközben a munkamennyiség megnövekedett.

A szűkösebb anyagi körülmények és a közösségi médiának való kiszolgáltatottság bővítette az újságíró feladatait: mindenki mindent csinál általában; sokszor azon múlik egy jó és fontos téma feldolgozása, ill. annak kivitelezése, hogy épp volt-e, aki a kész munkát átnézza, és az jól aludt-e az éjszaka, vagy egyáltalán hangot mer-e adni a meglátásainak a szerzővel szemben. Ritka, hogy valaki egy téma szakértője, egy rovat szerkesztője. Egyszerűen nem engedheti meg magának a legtöbb médiatermék, hogy szakértői legyenek akár állandó, akár külső munkatársak formájában. Itt jön be az újságíró új szerepe: felhajtani olyan, szakmájukban elismert ismerősöket, akiknek van kedve és ideje ingyen nyilatkozni egy témában.

„Néhány éve még volt fotósunk, aki egyben a sofőr szerepét is ellátta. Ma már szerkesztőségi autónk sincs. Az újságírók önszorgalomból és kényszerből tanulják meg az online-ban feltétlenül szükséges kiegészítő szakmákat, amelyeket aztán többnyire autodidakta módon, és külön ellenszolgáltatás nélkül végeznek. Meg kellett tanulnia a nyomtatottban dolgozóknak is a szövegek online feltöltését.

Ma nálunk sokszor egyedül megy el az újságíró egy eseményre, interjúra, riportra. Itt képeket készít, mert anélkül nem jelenhet meg a cikk, miközben a telefonja (saját, személyes, nem munkahelyi és nem diktafon) fülel. Mivel két dologra figyel, nem tud érdemben kérdéseket feltenni, sokszor csak a szerkesztőségben meghallgatott hanganyagból derül ki, hogy itt lógott ki a lóláb, de nem volt fejen ott. Vagy ellenkezőleg: olyan rossz képek születnek, hogy a szöveget sem lehet használni miattuk. Szintén a közösségi média hozománya, hogy folyton egyensúlyozni kell a látogatottságnövelés és az érdemi tájékoztatás között.” (Pál Edit Éva)

Az újságírónak az utóbbi évtizedben meg kellett tanulnia még jobban eladni az általa gyártott tartalmat. Ugyanakkor nem lájkokat kell vadászni, vélik többen – ha megvan a hiteles és szakmailag helytálló tartalom, akkor a lájkok és a megosztások jönnek majd maguktól.

Pál Edit Éva szerint nyilvánosságunk ma fragmentált nyilvánosság: az erdélyi magyar értelmiségiek, bizonyos szakmabeliek vagy más társadalmi rétegekhez tartozó személyek, zárt vagy többé-kevésbé zárt csoportokban vitáznak az

őket érintő kérdésekről. Ugyanakkor a láthatóság is átalakult – a klasszikus érásban az újságíró volt a véleményformáló, most már az ő véleményét is azok formálják, akiknek nagyobb láthatóságuk van, és a világhálón sikerül egy olyan követői tábor kialakítaniuk, amely már akár társadalmi nyomásgyakorlásra is képes. A „demokrácia kutyája” nem múlt ki, csak átalakult, és talán többen vagy jobban igyekeznek szájkosarat tenni rá, mint tíz éve. Ma az a punk voltaképp, aki betartja az újságírás írott és íratlan szabályait.

3.

Az újságírás mindig is nehezen meghatározható szakma volt, professzionális jellege meglepte óta viták tárgya volt. „Az újságírás meghatározása, legitimálása és elhatárolása mindig is konfliktusok sorát váltotta ki, amelyek a változó kulturális és technológiai környezetekben eltérő mértékű kihívások elé állították a tartalom-előállítókat és fogyasztókat.” (Tófalvy 2017, p. 49.) Különböző korokban világszerte más-más társadalmi státuszt töltöttek be az újságírók, a társadalmi elismertség vagy alkalmasint el nem ismertség persze nemcsak az illető kortól, hanem attól is függött, hogy ki milyen sajtóorgánumnál és milyen pozícióban dolgozott, mennyire volt ismert, milyen jellegű anyagok előállításában vett részt, és így tovább. Mindazonáltal van néhány általánosan leírható sajátosság, ami az újságíró társadalmi pozícióját eleve meghatározta egy-egy adott időszakban, függetlenül rangjától, ismertségétől, korától, tudásától. Erdélyben a Ceaușescu-diktatúra idején például az újságírót a hatalom kiszolgálójának tekintették, az újságíró általában a rendszer szócsöve volt, és persze a rendszer szigorúan meg is határozta, hogy ki lehet és maradhat újságíró, miről szólhat a sajtó, és miként, milyen nyelvezettel, megfogalmazásban jöhetnek létre médiaanyagok. A rendszerváltást megelőző időszakban Románia médiakommunikációját sivár csönd és sötétség jellemezte. Az újságok pártos tartalma olvashatatlan volt, az állami televízió napi kétórás közvetítését jószerivel kizárólag a Ceaușescu-házaspár és az aranykorszak megvalósításairól szóló beszámolók töltötték ki. Ebbe a mozdulatlanságba tört be az 1989-es időszak utáni médiadömping, amely az ehhez szükséges médiaismeretekkel nem rendelkező fogyasztót meglehetősen felkészületlenül érte. A média – Alina Mungiu kifejezésével élve – „mindenható volt” a román átmenet első időszakában, valóságot teremtett és az általa helyesnek vélt út fele kalauzolta a társadalmat. (Mungiu 1995) Mindez persze a közönség nyomásának és elvárásainak, illetve az anarchikus állapotoknak volt egyenes következménye. A rendszerváltás korai szakaszában, amikor a régi rendszer intézményei összeomlottak, és újak még egyáltalán nem látszottak helyüket betölteni, mint Mungiu is megjegyzi, több héten át a média volt a közönség egyetlen szócsöve, tájékozási pontja és forrása. A sajtó jóval szélesebb körű szerepet látott el, mint amit a tömegtájékoztatás szó hagyományos értelmezési kerete megbírt volna, a lakosság különböző köznapis problémáinak a megoldását is felvállalta, a nem létező hivatalok szerepét töltötte be. Az újságírók hirtelen addig és azután sem jellemző presztízsrre tettek szert, a legbefolyásosabb társadalmi kategóriához tartozók lettek: afféle mindentudókként és mindenhez értőkként kezelte őket a közönség, akik előtt bármely

kapu nyitva áll. Az átmeneti időszak újságírójától – nyilván főként az ismertebb nevekről van szó – nemcsak azt várták el, hogy tájékoztasson, hanem azt is, hogy véleményformáló, amolyan szellemi világitótorony legyen, aki után árbócot lehet igazítani e viharos időkben. Így volt ez az erdélyi magyar sajtóporondon is, ahol az újságíró igen pozitív megítélését még ama kulturális hagyomány is kiegészítette, amely szerint az értelmiségi ember mindenkor szerepet vállal közössége életének, szellemiségének jobbításában, a kisebbség megmaradásáért küzd. A rendszerváltás első évtizedében korántsem volt furcsa az, hogy az újságíró több fórumon is közössége képviselője legyen, hogy akár politikusként vagy az szerveződő civil szférában is láthatóvá váljék. És talán nem túlzás kijelenteni, hogy legitim szakmai képzés híján ebben az időszakban az volt újságíró, aki újságot írt, vagy éppen: senki nem volt újságíró, aki újságot írt (rádió- és tévéműsorokat csinált).

A rendszerváltást követően – a román lapokhoz hasonlóan – a magyar nyelvű kiadványok is gombamód szaporodtak. Míg a diktatúra időszakában mindösszesen 690 magyar sajtótermék jelent meg, a rákövetkező tíz évben közel ezer kiadvány. (vö. Gál 2000) Ezek java része eltűnik aztán a süllyesztőben, bár némelyikük életképes marad. Igen érdekes jelenség tehát ebben az időszakban, hogy a romániai magyar sajtóban tankönyvi, hagyományos értelemben nem voltak elválaszthatók az amatőrök és a profik, a professzionális(nak nevezett) média előállítói közül igen sokan pusztán besodródtak különböző szerkesztőségekbe, és előzetes képzettség nélkül művelték a médiát. Az erdélyi magyar újságíróképzés elindulásával, illetve a különböző külföldi, elsősorban magyarországi vagy onnan jövő szakmai képzések segítségével aztán mindez idővel átalakult. Elsősorban a Krónika című napilap megjelenése nyomán jóval professzionálisabbá vált a média, főként az említett lapban megjelennek a romániai magyar érdekképviselő rejtett ügyeit napvilágra hozó cikkek, és más, az itt megszokottnál szókimonódóbb, tabudöntőgetőbb írások a politikai-kulturális és gazdasági élet színtereiről. Elmondható, hogy a Krónikában elinduló folyamat az erdélyi médiapréri egészét befolyásolta, a kétezres évek elejét a „lassú professzionalizálódás” időszakának nevezhetjük (l. Papp Z., 2005).

Ebbe a lassú folyamatba tört be pusztító sebességgel az internetes média kora, amely Erdélyben is elindította azokat a jól ismert és leírt folyamatokat, amelyek a médiafogyasztás és persze -gyártás megváltozását hozták. Ismét új értelmet nyer az amatőrök és profik meghatározása, s bár Erdélyben igen visszafogott a blogoszféra, vlogoszféráról szinte nem is beszélhetünk, a civilek jelenléte mégis erős ráhatást gyakorol a médiára, e sorok írásának idején elsősorban a Facebook révén. Látjuk tehát, hogy az amatőr és profi meghatározása igen sajátos problémákhoz, jelenségekhez kapcsolódik ebben a régióban, éppen ezért nagyon érdekes lehet, hogy miként vélekednek arról a médiamunkások: Ma mitől újságíró az újságíró? Ki tekinthető újságírónak? Lássuk a válaszokat:

- A szó igazi értelmében vett újságírónak szerintem még mindig az tekinthető, akinek jogilag bejegyzett sajtóorgánumban jelennek meg az írásai, nem véleménycikkeinek igazságtartalmáért pedig adott esetben jogilag felelősségre vonható. A saját szakállra dolgozó vloggereket, bloggereket nem tekintem újságírónak. (Balogh Levente)

- Azt a sajtóst tartom újságírónak, aki hivatásszerűen úzi ezt a szakmát. Azaz „profi”. Ekként ismeri és betartja a szakma szabályait, és maga is elhiszi, amit leír (apropó alternatív tények). (Cseke Péter Tamás)
- Sokkal többen tekintik magukat újságírónak, mint ahányan ténylegesen azok. Szerintem azokat lehetne jó lelkiismerettel újságírónak nevezni, akik az újságírás szakmai szabályait betartva készítenek sajtóanyagokat. A közösségi média, a bloggerek világa eltávolította a nyilvánosságot a sajtó szakmai szabályaitól. Ma már a közösségi médiában és a blogokon nem követelmény az, hogy a hír ne keveredjen a kommentárral. Megszűnt az írások műfaji tisztasága iránti igény. (Bár – hozzáteszem – a megyei lapokban talán korábban sem volt olyan mértékben meg ez az igény, mint például a Krónikánál.) Látok egy olyan jelenséget is, például a Transindexnél, hogy tényközlő anyagokat kineveznek véleménycikknek, és úgy tekintik, hogy „a vélemény szabad” elv alapján a véleménycikkbe csomagolt tényközlésért nem tartoznak felelősséggel. Ilyen eset volt a Kulcsár Árpád Váta Lórántról szóló meetoo-s leleplezése. (Gazda Árpád)
- Véleményem szerint újságírónak tekinthető az, aki ilyen irányú elméleti tanulmányokat végzett, majd a gyakorlatban a riporterkedéssel és sok-sok tapasztalatot gyűjtő terepmunkával kezdte a pályát. Azok, akik viszont az iskolapadból néhány hét alatt vezetői beosztásba kerülnek, és semmiféle gyakorlati tapasztalatuk nincs, számomra nem tekinthetők újságírónak. (Kulcsár Andrea)
- Újságíró az, aki újságot ír – bármit is jelentsen ez. Ha kevésbé veszem komolyra a figurát, akkor azt mondom, hogy az újságíró az az emberfajta, akit legalább annyit szidnak, mint a politikust, mégis jól megkülönböztethető a politikustól. (Papp Attila Zsolt)
- Újságíró az, aki annak tanult, és gyakorolja is a szakmáját. Újságíró az, aki nem tanult annak, de az lett egy mainstream-médiaterméknél dolgozva, és kitanulva a szakmát. Újságíróvá kezd válni az, legalábbis tartalomgyártóvá, aki blogger vagy vlogger, youtuber, ill. valamilyen módon véleményvezérré válik a közösségi médiában. Ez utóbbi nehezen behatárolható, és beláthatatlan következményei lehetnek. (Pál Edit Éva)
- Még mindig érvényesnek tekintem azt a meghatározást, ami a magyar újságíró-szervezetek által létrehozott Média Önszabályozó Testület első határozatában szerepel:

„Újságíró az a személy, aki tájékoztatási vagy véleményformálási céllal létrehozott szellemi termékét a média valamely műfajában és csatornáján keresztül rendszeresen közzéteszi, vagy a közzétételben foglalkozásából eredően közreműködik. Újságírói tevékenységnek minősíthető a nyilvánosság tájékoztatásának alkotói folyamatában való hivatásszerű közreműködés”. (Rácz Éva)
- Újságíró mint olyan ma már nem igazán van a nagy szerkesztőségekben – a programozók meg a socialmedia-csapat mellett ott van a jogász, a fotós, videós, a képszerkesztő, dizájnér, adatújságíró, a szerkesztő, fact

checker, na meg a riporter – és ezek külön-külön szakmák, eltérő szerepek, melyek mind érdemben hozzájárulnak egy-egy sztorinhoz. Abban azonban biztos vagyok, hogy mindig lesz igény a közösség részéről olyan iparosokra, akik kényes kérdésekre érdemi válaszokat keresnek. (Sipos Zoltán)

- Aki újságíróként definiálja magát, és a közönsége is elismeri. A legitimitását szerintem egy munkának, munkásságnak a pozitív visszaigazolás adja. Ilyen értelemben nem a diplomás újságíró az újságíró, még csak nem is a különböző médiaorgánumoknál dolgozó sajtómunkás, hanem az, aki ekként van elkönyvelve a nyilvános térben. (Vig Emese)

Láttuk, kulturális-társadalmi környezet függvénye, hogy milyen kritériumok szerint dől el, hogy ki számít újságírónak, és ki nem. (Tófalvy 2017, p. 40.) Minthogy nehezen keretezhető szakmáról van szó, a szakma önmeghatározása, és a szakmaiságról szóló diskurzus különösen fontos volt az újságírónak minden korban, mint ahogy fontosnak tekinthető ma is, az újságírás határai átrajzolásának időszakában. E kutatás válaszainak túlnyomó részéből az derül ki, a szakma azt tekinti ma újságírónak Erdélyben, aki: rendelkezik képzettséggel, többéves szakmai tapasztalattal, ismeri és alkalmazza a műfaji szabályokat, közönsége elismeri munkáját, valamely mainstream-sajtóorgánum szerkesztőségében dolgozik. A megkérdezettek közül egyvalaki szerint a hagyományos értelemben vett újságíró ma már nem létezik a szerkesztőségekben, csak munkatípusok vannak. Egy válasz értelmében mindenki újságíró, aki annak vallja magát, és közönsége elismeri, és egy válasz szerint újságíróvá kezd válni az, legalábbis tartalomgyártóvá, aki blogger vagy vlogger, youtuber.

Összegzés

E kutatás alapján ma Erdélyben az újságíráshoz köthető szakmai diskurzust e kutatásban felbukkanó kérdéskörök alapján következőképpen írhatjuk le:

1. Az újságírói szerep nem változott, és az újságírók szerepfelfogása is a régi. Ám ami mindenképp más a korábbiakhoz képest Erdélyben is, az a munkavégzés módja, ami alapjaiban átalakult.
2. Az újságíró életpálya nem modellezhető, a holnap teljességgel bizonytalan.
3. A média hitelessége és a sajtós munka presztízse „riasztó módon csökkent”. Az álhírek záporában és a politikai nyomás alatt igen nehéz hitelesnek maradni.
4. A szakma erős határvonalat húz a professzionális és aprofesszionális közé, és önmagát e demarkációs vonalak mentén legitimálja.

Irodalom:

Bajomi-Lázár Péter (2009): Hírközlés tegnap és ma: *Médiakutató*, 2009. ősz, 141–147.

Boczkowski, Pablo J.–Mitchelstein, Eugenia (2013): *The News Gap. When the Information Preferences of the Media and the Public Diverge*. Kindle edition. Cambridge, MA: The MIT Press, idézi Aczél Petra (2017): *Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez*, in: *Századvég*, 2017/2. 16–17.

Bodoky Tamás–Urbán Ágnes (2011): *A Facebook hatása a hírfogyasztásra: közönségépítés helyett közösségépítés*, in: *Információs Társadalom*, Budapest, 2011/1–4. 125.

Botházi Mária (2018): *Online médiatér Erdélyben: van-e értelme a hírversenynek?*, in: *A tájékoztatás olvashatósága* (szerk. Botházi Mária), Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 87–115.

Gál Mária (2000): *Útkeresésben a romániai magyar írott sajtó*, in: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*, Szórvány Alapítvány, Temesvár–Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 142–151.

Horváth István (1996): *Önkorlátozó sajtónyilvánosság*, in: *A romániai magyar sajtónyilvánosság határai*. Korunk, 1996/1.

Mungiu, Alina: *Româniî după 89. Istoria unei neînțelegeri*. Humanitas, București, 1995. 252.

Magyari Tivadar: *A sajtó önállóságának kérdése a romániai magyar köztájékoztatás esetében*, in: *A romániai magyar sajtónyilvánosság határai*. Korunk, 1996/1.

Purcell, K.–Rainie, L.–Mitchell, A.–Rosenstiel, T.–Olmstead, K. (2010): *Understanding the Participatory News Consumer. How Internet and Cell Phone Users Have Turned News into a Social Experience* Pew Research Center, Project for Excellence in Journalism - <https://www.pewinternet.org/2010/03/01/understanding-the-participatory-news-consumer/> - letöltve: 2019. júl. 25.

Papp Z. Attila (2005): *Keretizmus. A romániai magyar sajtónyilvánosság a kilencvenes években*. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda.

Tótfalvy Tamás (2017): *A digitális jó és rossz születése. Technológia, kultúra és az újságírás 21. századi átalakulása*, L'Harmattan, Budapest.